

І. М. Жаровська

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
д-р юрид. наук, доцент кафедри теорії та філософії права

ЩОДО ПРОБЛЕМ МЕТОДОЛОГІЇ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

© Жаровська І. М., 2015

Розглянуто методологічні аспекти теорії держави і права. Особливу увагу зосереджено на проблемах методології у сучасній загальнотеоретичній юриспруденції.

Ключові слова: методологія, теорія держави і права, юриспруденція, рівні, оновлення.

И. М. Жаровская

К ПРОБЛЕМАМ МЕТОДОЛОГИИ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

Рассмотрено методологические аспекты теории государства и права. Особое внимание сосредоточено на проблемах методологии в современной общетеоретической юриспруденции.

Ключевые слова: методология, теория государства и права, юриспруденция, уровни, обновления.

I. M. Zharovska

AS FOR THE PROBLEMS OF METHODOLOGY THEORY OF LAW

In the article the methodological aspects of the theory of law. Particular attention is paid to problems of methodology in modern general theoretical law.

Key words: methodology, theory of law, jurisprudence, level, upgrades.

Постановка проблеми. Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої сучасної наукової проблеми зумовлюють необхідність її вивчення в системі координат, що задається різними рівнями методології науки.

Саме поняття “методологія” (від грец. μέθοδος – правильний шлях, шлях дослідження) неоднозначно трактується в сучасній науці. У широкому значенні – це теорія людської діяльності, це діяльність пізнання, мислення або, якщо точніше, вся діяльність людства, враховуючи не лише власне пізнання, а й виробництво. У вузькому значенні під методологією розуміють сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження. Саме таке ставлення до методології переважає, наприклад, у зарубіжній (американській і взагалі англомовній) науковій літературі.

Своєрідним компромісом між надто широкою і надто вузькою інтерпретацією змісту цього терміна, що вказує шлях пізнання, вважається багаторівневий підхід, коли розрізняються найзагальніші методи наукового пізнання – аналіз і синтез, сходження від абстрактного до конкретного тощо (філософська методологія); загальні для багатьох наук, міждисциплінарні методи пізнання – системний та організаційний аналіз; кібернетичний, синергетичний підходи тощо (загальнонаукова методологія); теорія і методи конкретної науки, галузі знань; методика як сукупність операцій і процедур, що застосовуються у конкретних дослідженнях.

Методологія правознавства – складне, багатопланове утворення, яке охоплює проблеми структури юридичного наукового знання загалом і особливо його теорій, концепцій; тенденції виникнення, функціонування і зміни наукового знання, а також його класифікації, типології тощо; понятійний апарат методології та її наукову мову; структуру і склад методологічного підходу та інших наукових методів, що застосовуються в юридичній науці; формалізовані методики і

процедури конкретних юридичних досліджень. Якщо методологію юридичної науки розглядати не тільки як сукупність її методів і знань про них, а в широкому розумінні – ще як симбіоз предметних правових теорій, понять, принципів тощо, то вона за обсягом змісту наближається до всієї юридичної науки, однак у методологію ці елементи системи юридичних наукових знань входять тільки тими їхніми властивостями (сторонами), які можуть і повинні використовуватися як методи наукового пізнання. Саме розуміння методології вже викликає наукові дискусії, тому необхідне дослідження проблем методологіювання у загальнотеоретичній юриспруденції.

Стан дослідження. Питання методології досліджували багато науковців у різних напрямках суспільних знань. У вітчизняній юридичній науці вказану проблему або суміжні з нею досліджували такі вчені, як Ю. Барабаш, Ю. Бисага, С. Бостан, М. Кельман, В. Ковальчук, М. Козюбра, О. Скакун, О. Скрипнюк, С. Сливка та ін. Незважаючи на велику увагу вчених до методології теорії держави і права, залишається велике коло невирішених питань. Вказане визначає необхідність наукового дослідження проблем методології теорії держави і права, що існують на сучасний момент розвитку вітчизняної наукової думки, що і буде **метою** цієї статті.

Виклад основних положень. Питання методології доволі складне, оскільки воно часто в наукових джерелах тлумачиться по-різному. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методології та методів дослідження. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як: 1) учення про науковий метод пізнання та перетворення світу; його філософську, теоретичну основу; 2) сукупність методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта пізнання [1, с. 664]. Найчастіше методологію репрезентують як теорію методів дослідження, створення концепцій, як систему знань про теорію науки або систему методів дослідження. А методикою вважають сукупність прийомів дослідження, враховуючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом [2, с. 42–49].

Методологія – вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності. Вона має чотирирівневу структуру. Нині розрізняють фундаментальні, загальнонаукові принципи, що становлять власне методологію, конкретно-наукові принципи, покладені в основу теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, що застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань [3, с. 57].

Методологія юриспруденції – результат дискурсу, в межах якого здійснюється процес взаємодії різноманітних когнітивних стратегій осягнення права, визначаються фундаментальні методологічні засади його пізнання. Вона є єдністю трьох взаємозалежних частин – доктринально-ідеологічної, стратегічної та інструментальної. Першу з них можна розглядати як парадигму дослідницького бачення права, тобто тип праворозуміння. Друга – це царина підходів, що зумовлюють загальну спрямованість дослідження права, вибір стратегії його осягнення. Третя частина є системою когнітивних практик, своєрідним набором методологічних інструментів у створенні знань про право.

Подібно до будь-якої іншої галузі знань і навчальної дисципліни, теорія держави і права на кожному етапі свого розвитку має низку конкретних цілей і завдань, на вирішення яких спрямовуються зусилля дослідників. У реальному житті найчастіше важко визначити характер цих цілей і завдань, а тим паче кваліфікувати їх на “суто” юридичні, політичні, академічні та інші, оскільки, за загальним правилом, вони дуже тісно переплітаються між собою і взаємно доповнюють один одного.

Безсумнівно, такий поділ доволі умовний і відносний, однак він має сенс. Справа в тому, що виділення навіть змішаних (політичних з юридичними, академічних з політичними тощо) цілей і завдань, які вирішуються в межах теорії держави і права, допомагає поряд з її предметом і змістом краще зрозуміти характер цієї дисципліни, визначити її роль, функції та призначення.

Відповідаючи на питання про те, які конкретно завдання вирішуються в межах цієї дисципліни, вказують щонайменше на два завдання: 1) побудова логічно закінченої системи понять, що є основою всіх спеціальних юридичних наук, й узагальнення всіх результатів цих наук, пройнятих не тільки зовнішньою, а й внутрішньою єдністю; 2) вивчення методів, за допомогою яких розробляються спеціальні науки. Більшість науковців погоджується з твердженням про те, що

теорії держави і права притаманна наявність не одного якогось окремо взятого прийому, принципу чи способу дослідження держави і права, а їх системи, сукупності. Тобто саме теорія держави і права розробляє методологічне підґрунтя для всієї юриспруденції.

Однак і в цьому аспекті не існує єдиного підходу. Так, у дисертаційній роботі на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук М. Кельман обґрунтовує позицію щодо розмежування понять “методологія правознавства” та “методологія права”. В основу розмежування цих понять покладено уявлення про правознавство як науку з характерними для неї особливими методами пізнання та право з притаманною йому системою методів правового регулювання, тобто прийомів впливу на поведінку суб’єктів суспільних відносин, а також систематизації нормативного матеріалу, тлумачення юридичних текстів та вчення про них. Вказано, що вона має істотне значення для ефективного правового регулювання, натомість методологія правознавства необхідна для здійснення ефективної пізнавальної діяльності. І якщо метою застосування методів правового регулювання, систематизації норм права та їх тлумачення є впорядкування суспільних відносин, досягнення правової визначеності, то метою методів пізнання – виявлення нових закономірностей розвитку права та інших правових явищ, формування ефективної системи правових знань [4, с. 24].

Щодо встановлення рівневої структури методології також є дискусійні моменти. У науковій літературі зауважено, що немає такого універсального набору правил, який у разі застосування будь-яким дослідником приводив би до гарантованого результату – наукового відкриття. Водночас існують певні теоретичні схеми, ідеалізовані моделі здобуття нового знання, алгоритми проведення наукових досліджень, які розробляються методологією науки. Відсутність у юридичній літературі концептуалізацій, цілісного теоретичного осмислення методології сучасного правознавства припускає конструювання відповідної теоретичної моделі (ідеалізації). Окрім викладених вище положень, які визначають основні властивості методології, варто звернути увагу, передусім, на її структурні характеристики, які можуть бути представлені різними схемами.

Одна з найабстрактніших структурізацій може бути здійснена на основі ступеня спільності видів пізнання взагалі й наукового пізнання зокрема. За такого варіанта (вертикальної структури) методологія правознавства існує на декількох рівнях: світоглядному, на якому визначаються основні напрями і загальні принципи наукового пізнання. Цьому рівню відповідає правознавство як вид (форма) світогляду; загальнонауковому (міждисциплінарному, загальному для всіх наук), що використовується у дослідженні об’єктів, які можуть бути предметом методологічного підходу, – рівень загальнотеоретичної науки; спеціально-науковому, притаманному юридичним наукам, якщо враховується предметна підстава; спеціально-юридичному – характерному для вивчення певних властивостей об’єкта (предмета) у межах конкретної науки; процедур і методик конкретних юридичних наукових досліджень незалежно від їх дисциплінарної належності. Безумовно, між наведеними рівнями методології правознавства є органічний зв’язок, залежність, підпорядкованість і взаємопроникнення.

Зважаючи на взаємозв’язок різних за природою компонентів методології правознавства, її структура може бути відображена й іншою подібною схемою (горизонтальною структурою), що складається з панівного світогляду, типу наукового мислення, філософських та інших підстав, загальнонаукових і спеціально-наукових парадигм, методологічних підходів, теорій та інших наукових знань, потенційно можливих і використовуваних методів, методик конкретних юридичних досліджень [5, с. 62].

У літературі наведено й інші класифікації змісту методології юридичної науки, у яких, як правило, за різними критеріями і підставами виокремлено: вертикальну (ієрархічну) і горизонтальну (однорівневу) структури; методи організації (формування) наукового знання і методи здійснення наукових досліджень; методи відображення об’єктів і перетворення (трансформації) їхніх наукових образів; загальні, загальнонаукові, спеціально-наукові, окремо наукові методи; теоретичні й емпіричні частини методології, причому в усіх випадках можна виділити методи відображення предмета і перетворення наукового знання.

Методологія виконує низку функцій, а саме: визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища; спрямовує дослідника на особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета; забезпечує всебічність і повноту отримання інформації, необхідної для пізнання процесу чи явища, що вивчається; сприяє поповненню новою

інформацією фонду теорії науки; допомагає в уточненні, збагаченні, систематизації термінів і понять у науці; створює систему наукової інформації, що ґрунтується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [3, с. 56].

Висновки. І сучасна наука теорії держави і права, і її методологічне підґрунтя потребують оновлення та трансформації. У сучасних процесах плюралізації суспільствознавчих підходів і методів зазначені аксіоми іноді ігноруються, внаслідок чого і виникають ситуації методологічного “хаосу”, еkleктизму. Ці, можна сказати, методологічні аномалії найчастіше спричинені:

- Використання певних загальнонаукових та інших методів дослідження поза межами їх застосовуваності, тобто внаслідок абсолютизації, перебільшення їхніх евристичних можливостей (зокрема через ігнорування закономірної залежності між предметом і методом дослідження).

- “Оприроднюванням” філософських і специфічних закономірностей праводержавних явищ (наприклад, шляхом, так би мовити, біологізації, фізикалізації, космізації, концептуальних підходів до пізнання таких закономірностей, тобто спроб “виведення” останніх безпосередньо з положень тих чи інших природничих наук).

- Соціально беззмістовною абстрактизацією понять про досліджувані праводержавні явища (найчастіше за посередництвом використання вкрай загальних, “загальнолюдських” термінів (чи висловів) без конкретно-історичної сутнісної інтерпретації сенсу тих понять, котрі такими термінами позначаються). Проте чи мають ці поняття (скажімо, поняття основоположних прав людини) справді загально-, а не окремолюдський зміст, виявляється лише тоді, коли вони “заземлюються”, тобто застосовуються в конкретних умовах місця й часу, чим, власне, й визначається їх соціально змістовне розуміння, смислове наповнення. А воно ж, як свідчить практика, нерідко буває доволі неоднозначним, неодноманітним.

- Факторною “зрівнялівкою”, тобто визнанням однакової, рівнозначної залежності досліджуваного праводержавного явища від численних різноманітних факторів, які на нього так чи інакше впливають. У такий спосіб затушовуються відмінності між необхідними й випадковими зв'язками явищ, утворюється підґрунтя для заперечення об'єктивних закономірностей у галузі права і держави й для дискредитації самого поняття про такі закономірності (зокрема, для підміни його ширшим, але менш змістовним поняттям “залежність”).

- Методологічною “зрівнялівкою”, тобто проголошенням рівноцінності усіх методів дослідження, запереченням будь-якої їх субординованості (у той час як така субординованість об'єктивно зумовлена багатогранністю досліджуваних явищ і наявністю різних рівнів дослідження).

- Термінологічною мімікрією, тобто словесним, так би мовити, “перевдяганням”, як кажуть, зміною назв, “вивісок” дослідницьких підходів і методів. Йдеться про такі випадки, коли внаслідок своєрідної термінологічної алергії колишні назви (навіть справді дискредитовані спотвореною практикою використання позначуваних ними понять) замінюються іншими, новітніми термінами, котрі хоча й звучать надто “модерно”, проте реально використовуються, інтерпретуються в тому самому значенні, зречення від якого було нібито задекларовано.

Отож, слід погодитися з П. Рабіновичем в тому, що уникнення зазначених “методологічних аномалій”, дотримання наведених вище наукознавчих постулатів, аксіом – необхідна передумова ефективності процесів плюралізації методології юридичної науки [6, с. 18–19].

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : Перун, 2005. – С. 664. 2. Бандура О. О. Основні риси діалектики аксіології та гносеології права / О. О. Бандура // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 42–49. 3. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. – [5-те вид., стер.]. – К. : Знання, 2006. – 308 с. 4. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку : автореф. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.01 / М. С. Кельман. – К., 2013. 5. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології / М. С. Кельман. – Тернопіль, 2011. – 492 с. 6. Рабінович П. Філософія права: деякі “вічнозелені” наукознавчі сюжети / П. Рабінович // Право України. – 2011. – № 8. – С. 13–20.